

**Зміст та особливості викладання навчальної дисципліни
«Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури»**

Каплінський В.В.,

Асаулюк І.О.

***Анотація.** В статті розкривається доцільність навчальної дисципліни «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури», її зміст, критерії відбору змісту та особливості викладання.*

***Ключові слова:** виховна діяльність, зміст, завдання, методи, інновації.*

***Аннотация.** В статье раскрывается целесообразность учебной дисциплины “Основы воспитательной деятельности учителя физической культуры”, ее содержание, критерии отбора и особенности преподавания.*

***Ключевые слова:** воспитательная деятельность, содержание, задачи, методы, инновации.*

Annotation.

The article deals with the expediency of such subject matter as "Basis of educational work of teachers of physical training"; its contents, selection requirements and teaching peculiarities.

***Key words:** educational work, contents, task, methods, innovations.*

Постановка проблеми.

Доцільність вивчення навчальної дисципліни “Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури” при здобутті освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” обумовлюється наступними чинниками: проблемами, які виникають у професійній діяльності вчителя фізичної культури саме в організації виховної роботи; необхідністю систематизації, розширення та поглиблення знань з теоретичних основ виховання як інструменту виховної діяльності; виробленням для вчителя фізичної культури чітких теоретичних позицій щодо організації виховної взаємодії з учнями та забезпечення її ефективності; набуття досвіду здійснення виховного впливу на основі аналізу професійно спрямованих відеоситуацій,

які відображають основні аспекти виховної діяльності вчителя фізичної культури.

Здійснивши **аналіз попередніх наукових досліджень** цієї проблеми, ми можемо констатувати, що виховна діяльність педагога знаходиться в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: Бех І.Д., Підласий І.П., Тарасенко Г.С., Мельничук С.Г., Ярощук Л.Г., Галузяк В.М., Щуркова Н.Є., Кульневич С.В. та інші. Вони досліджують в теоретичному та практичному напрямках її різні аспекти. Результати їх наукових досліджень є тими теоретичними засадами та практичними рекомендаціями, якими доцільно керуватись при формуванні змісту навчальної дисципліни “Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури”.

Аналіз наукових джерел, які розкривають питання фізичного виховання, зокрема, свідчить про те, що воно нерідко розглядається ізольовано від інших важливих напрямків всебічного розвитку особистості, з одного боку, з іншого – без достатнього врахування суті, закономірностей, принципів, психологічних механізмів виховання в широкому його розумінні. Не враховуючи, наприклад, закономірностей виховання, ми не зможемо забезпечити результативність фізичного виховання як одного з його напрямків, оскільки не будемо знати якими зв'язками та залежностями вона обумовлюється. Не знаючи принципів виховання, ми не зможемо забезпечити ефективність фізичного виховання, оскільки це ті вихідні положення, від дотримання яких залежить ефективність цього процесу. Залишаючи поза увагою психологічні механізми виховання (емоційне обумовлювання, наслідування, ідентифікація, комформність, вживання в соціальну роль та ін.) ми не будемо знати, якими шляхами розвивається мотиваційно-ціннісна сфера особистості як важлива умова успішності фізичного виховання. Заохочувальні та гальмівні прийоми виховного впливу допоможуть вчителю фізичної культури, з одного боку, зміцнити віру вихованців у свої сили і надихнути на подальші спортивні успіхи, з іншого –

пригальмувати негативні прояви поведінки, заставити отямитись, прозріти, коли в цьому виникне потреба.

Все вищесказане переконує у необхідності гармонійного поєднання основних наукових положень теорії виховання з практикою виховної діяльності вчителя фізичної культури. Без такого поєднання формується майбутній вчитель фізичної культури як чистий спеціаліст-предметник. А це лише “частина” вчителя, оскільки повноцінний вчитель фізичної культури – це той вчитель, який виходить за рамки своєї спеціальності, розширюючи їх за рахунок розширення свого світогляду, важливим компонентом якого є психолого-педагогічна компетентність, зокрема у сфері виховання в його широкому та вузькому розумінні.

Мета даної статті полягає у доведенні необхідності вивчення навчальної дисципліни “Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури”, розкритті її змісту та особливостей вивчення при підготовці студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” напряму підготовки “фізичне виховання”.

Виклад основного матеріалу.

Результати анкетування студентів освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” інституту фізичного виховання та спорту виявили недостатній рівень їх підготовки саме до здійснення виховної діяльності, обумовленій певними причинами. Серед них студенти найчастіше називали наступні: 1) при вивченні педагогіки, зокрема теорії виховання, головна увага приділялась її теоретичним аспектам, акцент на які робився і при формуванні змісту державного екзамену на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” ; 2) методика виховної роботи переважно була спрямована на ознайомлення з основними напрямками діяльності класного керівника, його функціями, а основна увага приділялась рекомендаціям щодо вивчення особистості учня, шкільного колективу та проведення виховних заходів; 3) спеціальні дисципліни, зокрема теорія і методика фізичного виховання, переважно вивчались на термінологічно-репродуктивному рівні (головним

вважалося засвоєння сутності наукових понять та їх відтворення на практичних заняттях та екзаменах); 4) під час педагогічної практики в центрі уваги методистів були уроки фізичної культури, виховна ж робота, керівництво якою здійснювали викладачі кафедри психології, по суті залишалась поза увагою, тому найбільші труднощі студенти відчували при організації саме виховної роботи; 5) у основній частині майбутніх спеціалістів з фізичного виховання, фізичної реабілітації і спорту виробився стереотип, що головне у виховній роботі – це проведення виховних заходів, сценарії яких досить легко було скопіювати і прозвітуватись методисту.

Названі причини обумовили, по-перше, вибір змісту “Основ виховної діяльності вчителя фізичної культури”, який би руйнував усталені стереотипи щодо виховних аспектів його діяльності, формував мотивацію до виховної діяльності, сприяючи розумінню її значущості. По-друге, названі студентами недоліки в організації навчального процесу з перерахованих вище дисциплін, спонукали до відмови від традиційної методики з переважанням словесних та репродуктивних методів. Щодо змісту даної навчальної дисципліни, то в нього були включені теми, які давали відповіді на питання, що відображали названі студентами проблеми. Ці проблеми найчастіше виникали при організації навчально-виховного процесу, були гострими та актуальними майже стовідсотково для всіх студентів. А саме: Як ефективно здійснити виховний вплив? Як завоювати авторитет? Як забезпечити взаємний контакт? Як підтримувати позитивні взаємовідносини з учнями? Як уникати конфліктів? Як краще з’ясувати стосунки після конфлікту? Як організувати прихований вплив? Як поєднати фізичне виховання з розумовим? Як співвіднести фізичне виховання з духовним розвитком? Як нейтралізувати опір важковиховуваних? Як діяти в ситуаціях першого знайомства, коли тебе випробовують? Як вплинути на самого себе? Як спрямувати у виховне русло природні педагогічні ситуації? Як викликати потребу у фізичному самовихованні? Як краще здійснити самопрезентацію, щоб викликати до себе повагу та довіру?

Перераховані питання узагальнюють основні труднощі студентів інституту фізичного виховання і спорту стосовно виховних аспектів їх практичної діяльності під час педагогічних практик. Саме тому ці питання були включені до змісту “Основ виховної діяльності вчителя фізичної культури”.

На завершальному етапі вивчення педагогічних дисциплін важливо забезпечити, з одного боку, системне бачення їх змісту майбутнім спеціалістом, з іншого – визначити проблеми, пов’язані з його виховною діяльністю в умовах сучасної школи та шляхи їх розв’язання.

Слід підкреслити, що курс „Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури” базується на принципах, що забезпечують цілісність підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до виховної діяльності, її системність та наступність, тісний взаємозв’язок теорії з практикою.

Будучи націленим на більш поглиблене вивчення актуальних проблем виховання, з якими студенти знайомились на попередніх курсах при вивченні педагогічних дисциплін, зміст пропонованої програми має чітку професійно-практичну спрямованість, оскільки більшу увагу акцентує на шляхах розв’язання тих чи інших проблем, пов’язаних саме з виховною діяльністю майбутнього спеціаліста, зокрема, з фізичного виховання.

Серед основних завдань курсу:

- визначення актуальних проблем, пов’язаних з виховною діяльністю вчителя фізичної культури в умовах сучасної школи, їх причин та шляхів розв’язання;
- відновлення і поглиблення знань з теорії виховання та формулювання на їх основі теоретичних позицій розв’язання педагогічних проблем;
- формування досвіду аналізу та розв’язання педагогічних проблем, що виникають у виховній діяльності вчителя фізичної культури та тренера;
- розвиток педагогічного мислення та професійної самосвідомості вчителя фізичної культури;

- формування вмінь бачити педагогічну проблему у виховному процесі визначати її сутність, причини та шляхи вирішення;
- формування власної педагогічної позиції вчителя фізичної культури щодо причин та шляхів розв'язання педагогічних проблем у його виховній діяльності;
- набуття досвіду забезпечення взаємного контакту вчителя фізичної культури з учнями та попередження конфліктних ситуацій;
- набуття досвіду організації самовиховання як важливого напрямку виховної діяльності вчителя фізичної культури.

Наведемо приклади деяких тем, при вивченні яких реалізуються поставлені завдання.

Тема “Структура та особливості виховної діяльності вчителя фізичної культури” включає в себе серед інших такі питання: специфічні особливості виховної діяльності вчителя фізичної культури; професійні здібності та особистісні якості вчителя фізичної культури як суб'єкта виховної діяльності; складові авторитету вчителя фізичної культури як важливого чинника ефективності його виховної діяльності.

При вивченні теми “Різнобічний розвиток особистості як ціль виховної діяльності вчителя фізичної культури” розглядаються питання: роль фізичного виховання у забезпеченні різнобічного розвитку особистості; взаємозв'язок між фізичним, розумовим та естетичним вихованням в системі виховної роботи вчителя фізичної культури; реалізація виховного потенціалу уроків фізичної культури в аспекті різнобічного розвитку особистості.

Тема “Психолого-педагогічні умови організації ефективного педагогічного спілкування вчителя фізичного виховання з учнями” конкретизується в наступних питаннях: бар'єри педагогічного спілкування; система комунікативних вмінь вчителя фізичної культури; шляхи забезпечення взаємного контакту з учнями на початковому етапі спілкування; комунікативно-педагогічні помилки педагога в ситуаціях

першого знайомства; способи підтримування позитивних взаємостосунків з вихованцями в процесі спілкування.

Тема “Важковиховуваність в системі виховної роботи вчителя фізичної культури: причини та шляхи корекційної роботи” наповнена таким змістом: сутність важковиховуваності та її ознаки; причини важковиховуваності (соціальні, пов’язані з недоліками роботи школи, пов’язані з недоліками сімейного виховання); типи важковиховуваних підлітків та їх ознаки; характеристика етапів корекційної роботи з важковиховуваними; методи та прийоми корекційної роботи з важковиховуваними у професійній діяльності вчителя фізичної культури.

Тема “Робота з батьками як важливий аспект виховної діяльності вчителя фізичної культури” висвітлює питання: сім’я як важливий інститут виховання особистості; типові помилки сімейного виховання; педагогічні умови ефективного сімейного виховання; види батьківського авторитету та їх характеристика; колективні та індивідуальні форми співробітництва вчителя фізичної культури з батьками у вихованні школярів.

Одна з важливих тем “Причини, шляхи попередження та розв’язання конфліктних ситуацій у виховному процесі” включає в себе наступні питання: сутність понять «взаємний контакт», «конфлікт», «згода»; типи конфліктів в системі «Вчитель фізичної культури – учні» та причини їх виникнення; способи попередження конфліктних ситуацій у виховному процесі; шляхи розв’язання конфліктних ситуацій; прийоми виховного впливу як способи розв’язання конфліктних ситуацій у виховній діяльності вчителя фізичної культури.

Завершальна тема курсу “Вчитель фізичної культури як організатор самовиховання учнів в умовах сучасної школи” вивчається за такою логікою: самовиховання як фактор розвитку особистості; самовиховання та фізичне самовдосконалення особистості; взаємозв’язок між вихованням та самовихованням; формування інтересу та потреби у самовихованні; організаційно-діяльнісний етап самовиховання; бар’єри самовиховання;

вибір оптимальних методів та прийомів самовиховання; роль особистості вчителя фізичної культури в організації самовиховання школярів.

В процесі роботи над змістом “Основ виховної діяльності вчителя фізичної культури” ми прийшли до висновку про необхідність оновлення не лише самого змісту, а й методики його вивчення, яка б, з одного боку, реалізувала пізнавальні і виховні можливості кожної теми, включеної до навчальної програми, з іншого – включала студентів в активну творчу діяльність по засвоєнню навчального матеріалу.

Викликати інтерес, заінтригувати, сформулювати потребу, заставити замислитись, включити в самостійний пошук, викликати післядію, переконати у важливості, вплинути на емоційну сферу – все це критерії, якими ми керувалися при виборі нетрадиційних та удосконаленні традиційних методів вивчення даної дисципліни.

По кожній темі було відібрано та записано на окремі диски тематичні відеоситуації, які не лише ілюстрували певні теоретичні положення, а були покладені в основу засвоєння знань з тієї чи іншої теми індуктивно-дедуктивним шляхом. Окрім відеоситуацій було підібрано тематичні педагогічні ситуації, які, ілюструючи теорію, одночасно реалізували пізнавальний та виховний потенціал. Так, наприклад, переконанню студентів у необхідності опори на принципи виховання у професійній діяльності вчителя фізичної культури, зокрема на принципи “прихованості виховних впливів”, “опори на позитивне” та “врахування індивідуальних і вікових особливостей”, сприяють конкретні ситуації, які, відображаючи специфіку виховної діяльності вчителя фізичної культури, демонструють значущість загальнопедагогічних принципів виховання.

Вова М. не відзначався дисциплінованістю. Палив, обманював вихователів. Зауваження педагогів так і сипались на нього: “Ти знову!”, “Ну як же тобі не соромно?..”, “Скільки часу це триватиме?”. Підліток звик до таких атак і на всі зауваження не звертав уваги. Але одного разу вихователь підійшов до нього не з докорами і нотаціями. Заговорив про таємне, знав, що

мріє хлопчисько про велосипед. Поговорили раз, другий... І ось педагог допомагає мрії здійснитися – просить тренера прийняти Вову до велосекції. Тренер погоджується, але при першій зустрічі з хлопцем ніби не нарком говорить про те, що велоспортом може займатися тільки той, хто не палить. З того часу ніхто не бачив Володю з цигаркою.

Вивчаючи тему “Психолого-педагогічні умови організації ефективного педагогічного спілкування вчителя фізичної культури з учнями” та аналізуючи негативні наслідки відсутності такої важливої умови ефективної взаємодії як тактовність педагога, або обережність у спілкуванні, звертаємось до наступних педагогічних ситуацій.

У середині навчального року до 4-го класу прийшла нова вчителька фізичної культури Ольга Дмитрівна. З першого уроку вона почала кричати, обзивати учнів дурнями, ідіотами, виставляти найнижчі бали всьому класу. Артем не витримався і вигукнув: “Вам треба лікуватись у психлікарні!”. Розлючена Ольга Дмитрівна поклікала директора. Той вимагав, щоб Артем просив у неї пробачення. Артем відмовився. Викликали батька, який побив сина в присутності вчителів. Але це не допомогло. Як можуть далі розвиватися події? Як уникнути поглиблення конфлікту?

На уроці фізкультури у 8-му класі проводилась гімнастика. Оля, виконуючи вправу на брусах, зламала жердинку, яка до цього, очевидно, була вже надламана. Побачивши це, Руслан Андрійович грубо буркнув: “Корова! Злазь звідти!”. Оля образилась і, виходячи із спортзалу кинула: “Ну і дурень!”. Почувши це, Руслан Андрійович...

До систематизованих відеоситуацій, яких вже накопичено біля 150, розроблено комплекс питань, які допомагають “наживо” побачити ту чи іншу проблему, яка вивчається на занятті, і запропонувати шляхи її вирішення. Багато відеоситуацій приховують не лише пізнавальний, а й виховний потенціал, демонструючи позитивного вчителя фізичної культури або тренера, професіонала своєї справи. Так, наприклад, демонструючи першу зустріч тренера з баскетболу зі своїми вихованцями (з художнього

фільму “Тренер Картер”), який володіє високим рівнем педагогічних здібностей, внутрішньою культурою та почуттям доречного гумору, студентам пропонується оцінити його особистість як тренера і педагога за наступним алгоритмом: професійний рівень; рівень внутрішньої культури; наявність педагогічного такту; наявність власної позиції; поєднання поваги до дітей з розумною вимогливістю; наявність педагогічних здібностей педагога, які проявляються у відеоситуації; оцінка стилю спілкування та його виховний потенціал; оцінка вербальної та невербальної поведінки вчителя (техніка мовлення, мімічна і пантомімічна виразність, емоційність, наявність почуття міри); підхід до виконання своїх обов’язків (формальний, неформальний).

Практична спрямованість навчальної дисципліни “Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури” має своє продовження і на державному іспиті, який виходить за рамки традиційного.

Інноваційний характер комплексного державного екзамену, що включає в себе “Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури ” та “Сучасні педагогічні технології викладання фізичної культури ” полягає у тому, що одне з екзаменаційних завдань передбачає аналіз живої педагогічної ситуації, що демонструється на екрані. Причому, відеоситуації не повторюються (їх кількість значно перевищує кількість студентів, що складають державний іспит). Відбір відеоситуацій здійснюється за такими критеріями: 1) відповідність змісту ситуації програмному змісту державного екзамену; 2) проблемність; 3) спрямованість на спеціальність вчителя фізичної культури; 4) можливість застосування теоретичних положень обох навчальних дисциплін при аналізі та розв’язанні ситуації; 5) лаконічність (максимум 2-3 хв.).

Відображаючи живий навчально-виховний процес, відеоситуації виявляють вміння майбутнього спеціаліста застосовувати набуті теоретичні знання у практичній діяльності. Аналіз тих педагогічних явищ, які демонструються на екрані, здійснюється поетапно за такою логікою: а)

спочатку студент визначає проблему, відображену в ситуації; б) актуалізує теоретичні знання, необхідні для вирішення проблеми; в) пропонує шляхи вирішення проблеми, або оцінює й обґрунтовує педагогічну доцільність чи недоцільність того способу, який має місце при розв'язанні ситуації.

Для зручності аналізу відеоситуації студентам даються окремі алгоритми, які відображають різні аспекти навчально-виховної діяльності педагога, а саме: забезпечення контакту з вихованцями і попередження конфліктних ситуацій; специфіку виховної роботи з важковиховуваними; ситуації першого знайомства; ситуації, що передбачають застосування прийомів виховної взаємодії та інші.

Такий підхід спрямований на виявлення у майбутніх спеціалістів того важливого компоненту змісту освіти, що називається досвідом творчої діяльності. Цей, досить важливий, досвід часто залишається поза увагою, оскільки головний акцент на державних екзаменах робиться, як правило, на перевірці теоретичних знань та досвіду репродуктивної діяльності.

Висновки. Отже, навчальна дисципліна “Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури” є досить важливою дисципліною в системі підготовки вчителя фізичної культури як спеціаліста, оскільки висококваліфікований спеціаліст має виходити за рамки своєї вузької спеціальності і накопичувати той досвід, який допоможе йому створити сприятливі умови для забезпечення результативності його професійної діяльності в широкому її значенні.

Оволодіння вчителем фізичної культури тими знаннями та практичними вміннями, які передбачені навчальною програмою (встановлювати зв'язки між закономірностями виховання особистості, принципами та технологією виховного процесу; встановлювати педагогічно доцільні взаємостосунки з вихованцями та забезпечувати з ними контакт; прогнозувати та попереджувати конфліктні ситуації; спонукати учнів до самовиховання та фізичного самовдосконалення; володіти прийомами гальмування негативної поведінки та ін.), виведе його професійну діяльність

на якісно новий рівень і забезпечить високий коефіцієнт її корисної дії в плані реалізації мети виховання – всебічного розвитку особистості як найвищої цінності суспільства.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: навч. – метод. посібн. : у 2 кн./ І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 1 – 325 с., кн. 2 – 344 с.
2. Галузяк В.М. Педагогіка: навчальний посібник/ В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. – 3-є вид., випр. і доп. – Вінниця: ДП “Державна картографічна фабрика”, 2006. – 400 с.
3. Каплінський В.В. Навчально-методичні матеріали до комплексного державного екзамену (осв.-кваліф. рівень “спеціаліст”) / В.В. Каплінський. – Вінниця, 2012. – 70 с.